

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ШАХРАЙСТВО

У статті охарактеризовано особливості осіб, що вчиняють шахрайство. Аналізується поняття «особистість злочинця», розкрито основні елементи структури особистості злочинця-шахрая: соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні. Дається кримінологічний портрет злочинця, що здійснює шахрайство.

Ключові слова: *корисливі злочини, злочинність, шахрайство, особа шахрая, кримінологічний портрет.*

The article describes the peculiarities of persons who commit fraud. The concept of "personality of the offender" is analyzed, the basic elements of the structure of the personality of the offender-shamer are revealed: socio-demographic, criminal-law and moral-psychological. Criminological portrait of the criminal executing a fraud is given.

Key words: *mercenary crimes, crime, fraud, fraud.*

В статье охарактеризованы особенности лиц, совершающих мошенничество. Анализируется понятие «личность преступника», раскрыты основные элементы структуры личности преступника-мошенника: социально-демографические, уголовно-правовые и морально-психологические. Дается криминологический портрет преступника, совершающего мошенничество.

Ключевые слова: *корыстные преступления, преступность, мошенничество, личность мошенника, криминологический портрет.*

Шахрайство – заволодіння чужим майном або придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою. На сьогоднішній день кількісне і якісне перетворення злочинності значно ускладнює роботу правоохоронних органів. Це пов'язано з тим, що шахрайство відрізняється різноманіттям видів, адаптивністю і здатністю до модернізації в залежності від сфер проникнення.

Необхідність кримінологічної характеристики особи шахрая обумовлена поширенням даного злочину у всіх сферах суспільного життя. Визначення причин, обставин, властивостей і закономірностей здійснення шахрайств,

характеристика особистості шахрая – все це має пряме значення не тільки для своєчасного розкриття, а й для запобігання вчиненню злочинів.

Актуальність теми обумовлена тим, що це питання повинно досліджуватися, оскільки в сучасних умовах важливого значення набувають питання щодо права власності, особливо питання дотримання та належної реалізації гарантованого Конституцією України такого права. Вищезазначене й свідчить про актуальність дослідження особливостей кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайство.

Метою цієї статті є з'ясування особливостей кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайство.

Насамперед слід зазначити, що в кримінологічній науці відсутня єдність поглядів щодо понять «особа» та «особистість», тому не зупиняючись детально на цьому питанні, в даній статті будемо використовувати їх як синонімічні, тим більше так само визначається в сучасному академічному підручнику з кримінології, що треба розуміти «особистість (особу) злочинця як типову модель або абстракцію, що утворюється на підставі дослідження соціологічного (психологічного) та кримінально-правового аспектів суб'єктів злочинів» [1, с. 82].

Поняття «особистість злочинця» займає проміжне положення між поняттями людської особистості в цілому і у вузькому розумінні певного суб'єкта злочину, так як відображає незрівнянно більш широкий, різноманітний і деталізований зміст.

Вивчення аспектів особистості злочинця відіграє важливу роль для кримінологічної характеристики шахрайства. Це дозволяє справедливо вирішувати питання про відповідальність за вчинене діяння, розкривати умови і причини, які сприяли вчиненню злочину [2, с. 36].

З огляду на те, що саме особистість злочинця є першопричиною скоєння злочину, її роль в механізмі вчинення злочину є головною. Важливе значення має детальне вивчення кримінологічної характеристики особистості шахрая. Дослідження особистості вважається однією з найскладніших завдань

кримінології. Особистість злочинця, являючи собою різновид більш загальної категорії «особистість», має як загальні ознаки, які характеризують її як розумну істоту, що існує в суспільстві (стать, вік, фах, освіта, соціальний статус тощо), так і специфічні – ознаки, характерні лише для злочинця, що виражають його суспільну небезпечність (ставлення до вчиненого діяння та його наслідків, мотивація, спрямованість тощо) [1, с. 82–83].

Крім того, у вітчизняній кримінології існують і різноманітні підходи до вивчення особистості злочинця. Залежно від них різні вчені виділяють наступні структури особистості злочинця:

- соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки, соціальні прояви в різних сферах суспільного життя, моральні якості, психологічні особливості, фізичні (біологічні) характеристики;
- соціально-типологічна, морально-психологічна і соціально-рольова характеристики;
- соціологічні, правові та психологічні ознаки (риси) [3, с. 114];
- інтеріндивідуальна підструктура, що складається із сукупності зовнішніх соціальних проявів людини як одного з елементів соціального цілого, і інтраіндивідуальна підструктура, що складається з властивостей, що утворюють внутрішній світ людини як продукт його різноманітних зв'язків з суспільством в цілому, різними соціальними групами та інститутами [3, с. 115].

Під час дослідження варто звернути увагу на психологічний портрет особи шахрая. Так, особа шахрая відзначається достатньо високим професіоналізмом, злочинною спеціалізацією, наявністю навичок та звичок. Важливого значення набувають комунікативні риси шахрая, уміння встановлювати психологічний контакт, входити в довіру до інших людей [4, с. 9]. Такі особи мають широкий кругозір, високий інтелектуальний рівень, добре орієнтуються в економічних і юридичних питаннях.

Кримінологічна характеристика особи, яка вчинила шахрайство, відрізняється від злочинців, які вчинили інші злочини. Особи, дії яких

кваліфікуються за статтею шахрайство, вміють привернути до себе увагу і підлаштуватися під обставини, мають егоїстичні моральні принципи і, в більшості випадків, мають високий рівень освіти в міру витонченості способів скоєння шахрайств.

Багато авторів сходяться на думці, що для визначення кримінологічної характеристики злочинця необхідно розглядати такі складові:

- 1) соціальний статус особистості (соціальний шар, група з соціально-демографічною характеристикою);
- 2) соціальні функції особистості (рівень розумового розвитку, культурно-освітній рівень, знання, навички);
- 3) морально-психологічні ознаки, серед яких моральні якості, ціннісні орієнтири, поведінку в суспільстві на підставі соціально-демографічних ознак [5, с. 129].

Розглянемо більш докладно соціально-демографічну характеристику шахраїв, яка найбільш коректно може дати оцінку особистості злочинця з точки зору кримінологічної науки.

Середньостатистичний вік шахрая знаходиться в діапазоні від 26 до 35 років – понад 36%, від 35 до 50 – 61%.

Найбільш специфічним ознакою при вивченні соціально-демографічної характеристики шахрая є стать. Жінки, у порівнянні з чоловіками, відрізняються меншою кримінальною активністю. Злочинність жінок нижче злочинності чоловіків в 5–7 разів [5, с. 131]. Так, серед шахраїв переважають чоловіки (близько 75%). Однак кількість шахрайських діянь, скоєних жінками, протягом останніх років неухильно зростає. В середньому відсоток у вчиненні шахрайства, що скоюється жінками, понад 25%.

Загальною відмінністю злочинців-чоловіків від злочинниць-жінок є емоційна нестійкість і залежність других від сформованих ситуацій, велика заглибленість у свій внутрішній світ, більш бурхливе реагування на дійсність, свідомість вини.

Морально-психологічну підструктуру особистості шахрая характеризують, зокрема, мотиви (користь і недостатня матеріальна забезпеченість).

Шахрайство є високоінтелектуальним злочином, так як його здійснення здебільшого залежить від вправності і розуму злочинця, оскільки майно або право на майно передається потерпілими з повним відчуттям правомірності дії, з власної волі [6, с. 83].

Крім того, шахрайство досить часто ретельно планується. А.В. Швець у своєму дослідженні стверджує, що в 70% випадків у шахраїв протягом одного місяця формувався умисел на вчинення злочину, у 22% – до півроку [7].

Професійна орієнтація шахраїв досить стійка. На формування їх особистості досить великий вплив мають соціальні та економічні суперечності, соціальна розрізненість в суспільстві, а також відчуття особистої незахищеності.

Важливими для характеристики особистості шахрая є кримінально-правові характеристики, які учені також відносять до структури особистості злочинця.

Повнолітні шахраї як правило, не вчиняють злочини в співучасті з неповнолітніми, в той час як 2% від загального числа злочинців вчинили злочини саме спільно з ними. Для неповнолітніх шахраїв також нехарактерне вчинення злочину разом з однолітками.

Для шахрая з усіх видів сп'яніння більш характерне алкогольне, але в його стані вчинили шахрайство всього 4% осіб, що в 8 разів нижче за аналогічний показник серед всіх злочинців.

На момент скоєння злочину тільки 19% шахраїв були раніше судимими. Даний показник істотно нижчий, ніж у загальної маси злочинців (30%).

Досліджені ознаки особистості злочинця, взяті у взаємозв'язку, з урахуванням специфіки протиправного діяння дозволяють виділити умовні типи шахраїв.

Беручи до уваги, що при скоєнні шахрайства злочинець, діючи умисно, переслідує в якості основної корисливу мету, варто зупинитися на тому, що ж спонукало його вчинити злочин, тобто на мотиві. В даному випадку доречно навести думку Ю. М. Антоняна і В. Е. Емінова: «... Мотив найбільш яскраво характеризує людину, і особистість така, які її мотиви» [8, с. 106].

Виділяють наступні типи корисливих злочинців по провідним мотивам:

- корисливий;
- самоствердження;
- дезадаптований;
- сімейний;
- ігровий;
- алкогольно-наркотичний [8, с. 109].

В науковій літературі склалися підходи, що дозволяють виділити найбільш поширені умовні типи шахраїв по мотивам:

1. користолюбні – особи (32% шахраїв), які скоюють злочини для досягнення своїх особистих корисливих цілей, отримане майна та цінності вони накопичують, мають постійне місце роботи, професійні знання, навички та вміння, досвід роботи.

2. з мотиву самоствердження – особи (19% шахраїв), які скоюють злочини для самоствердження. Слід звернути увагу, що самоствердження відбувається не тільки в очах інших осіб, тобто співучасників злочину, а й у власних, в силу того що для деяких шахрайських дій необхідна наявність не тільки особливих знань, умінь, навичок, а й хоробрості [9, с. 277].

3. Сімейні – особи (24% шахраїв), які вчинили злочин для забезпечення потреб свого оточення. Оточенням в даному випадку слід визнавати не тільки близьких родичів, а й інших осіб, які перебувають з ними у родинних стосунках, а також осіб, життя, здоров'я і благополуччя яких злочинцям значиме в силу сформованих особистих відносин.

Потреби, заради яких особа вчиняє злочин, можуть бути дуже різними, від покупки продуктів харчування до придбання елітних речей, нерухомості.

Даний тип шахрая скромний, отримане майно витрачає не на себе, а на потреби інших.

4. Ігрові – особи (14% шахраїв), які володіють низьким морально-культурним рівнем, обумовленим їх індивідуальною психологією. Таким шахраям притаманні ігнорування недоторканності чужого майна, негативні антигромадські риси характеру (нахабство, зухвалість, заздрість, егоїзм), а також негативні емоційні і вольові якості. Бажання отримати чуже майно виникає заради розваги, пустощів або гри.

5. дезадаптовані – особи (9% шахраїв), для яких вчинення шахрайств стало основним або єдиним джерелом доходу. До таких, як правило, відносять раніше судимих осіб або шахраїв-професіоналів [10, с. 243].

Алкогольно-наркотичний тип зустрічається вкрай рідко (не більше 2% шахраїв).

Підводячи підсумок проведеного дослідження, відзначимо що виявлені типологічні особливості особистості шахрая дозволяють скорегувати комплекс заходів, спрямованих на ранню профілактику, що надають випереджаючий вплив на осіб, схильних до вчинення шахрайств, а також розробити додаткові заходи попередження шахрайств з урахуванням особистісних особливостей злочинців, які їх вчинили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів : за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
2. Афанасенко С. І. Особливості поведінки та типологія злочинця-шахрая. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 34–37.
3. Запорожець Р. А. Характеристика особи злочинця, який учиняє шахрайство у сфері іпотечного кредитування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 111–120.
4. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / О. Л. Мусієнко. Харків, 2007. 21 с.

5. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / кол. авторів Блага А. Б., Богатирьов І. Г., Давиденко Л. М. та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 347 с.
6. Бишевец О. В., Романенко Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 81–87.
7. Швец А. В. Состояние и динамика мошенничеств, совершаемых женщинами. *Российский следователь*. 2014. № 9.
8. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминологическое исследование. М., 2010. 368 с.
9. Чуприна А. О. Особа злочинця у системі емпіричного дослідження запобігання шахрайству з нерухомістю у житловій сфері. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 274–281.
10. Яцков М. В. Щодо характеристики особистості шахраїв. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 242–246.